

BULLETIN NEDERLANDSE ARBEIDERSBEWEGING

Nummer 30, juni 1993

INHOUDSOPGAVE

Ten geleide 1

Kees Slager - *Reconstructie van de watersnoodramp 1953 - methodische aspecten en kritische opmerkingen over de rol van de autoriteiten* 2

Jannes Houkes - *Een jong gestorven apostel: Hendrik Spiekman 1874 - 1917* 18

Dick de Winter - *De illegale rode omroep van de Revolutionaire Socialistische Arbeiders Partij (RSAP) in Rotterdam (1939)* 31

Henny Buiting - *Toespraak bij de uitreiking van de Willem Dreesbeurs op 22 januari 1993* 40

Johan S. Wijne - *Een kostelijke paradox (reactie op Brendel)* 47
Kroniek (7) 49

Vooruitblik 60

BULLETIN NEDERLANDSE ARBEIDERSBEWEGING
Het BNA is een uitgave van de **Stichting Ariadne**

Redactie:

Ger Harmsen, Bob Reinalda

Redactiesecretariaat:

Ds. Veenweg 58, 8456 HS De Knipe, tel. 05130 - 88463

Administratie:

Floor van Gelder, Slachthuisstraat 253, 9713 MN Groningen

De abonnementsprijs (vier nummers per jaar) bedraagt fl. 24,
vooruit te betalen op giro 5355781

ten name van Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging te
Groningen

Losse nummers kosten fl. 6,- (exclusief portokosten)

ISSN: 0168 - 8898

BULLETIN NEDERLANDSE ARBEIDERSBEWEGING

NUMMER 30

JUNI 1993

Henny Buiting

TOESPRAAK BIJ DE UITREIKING VAN DE
WILLEM DREES-BEURS OP 22 JANUARI 1993

In de allereerste plaats zou ik mijn erkentelijkheid willen uitspreken voor de buitengewone eer die mij bij de toewijzing van de 'Willem Drees-beurs' ten deel is gevallen. Ik spreek hierbij niet zonder meer de rituele formule uit die bij dit soort gelegenheden nu eenmaal usance is. Het was voor mij inderdaad een buitengewone verrassing ervan te vernemen en er mag, meen ik, aan toegevoegd worden dat de, op het terrein van de geschiedschrijving van de sociaal-democratische beweging, buitengewoon competente jury zeker niet de gemakkelijkste weg heeft gekozen. Het rapport van deze jury, dat voor de uitverkorene reine balsem voor de ziel is, rept van 'ampel beraad' dat aan zijn keuze is voorafgegaan en spreekt verder onder meer van mijn 'bereidheid impopulaire standpunten in te nemen'. Inderdaad hoop ik vandaag, voor het hier aanwezige verheven gezelschap, deze beoordeling gestand te doen door een aantal kenmerken van mijn dissertatie, dragende basis per slot van de toekenning van deze beurs, in vogelvlucht aan u voor te leggen en dit bovendien, echt Hollands, te doen vergezellen van enige kritische kanttekeningen bij de actuele stand der Nederlandse sociaal-democratie.

Mijn proefschrift over de Richtingen- en partijstrijd in de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij in de periode van 1900 tot 1909 is gecentreerd rondom een aantal principiële themata, die in de vrij uitgebreide historiografie van deze partijstrijd, verre van onbetwist zijn. Ik wijs hierbij vooral op het wetenschappelijke, methodologische uitgangspunt van mijn boek, dat een geschiedschrijving behelst op basis van een eigenzinnige interpretatie van het historisch materialisme. Niet de persoonlijke eigenaardigheden van Troelstra, Wijnkoop en anderen, noch de ideologische of culturele emballage van de SDAP, hoe belangrijk op zich deze factoren wellicht ook zijn, vormen mijn uitgangspunt maar de bepalende achtergrond van een in transitie verkerende kapitalistische maatschappij van die dagen. Het is in het bijzonder dit uitgangspunt, dat mijn boek onderscheidt van de vele andere studies over de geschiedenis van de sociaal-democratie in ons land en het heeft, zoals ik straks

nog zal aantonen, diepgravende repercussies voor de interpretatie van de eigenlijke status van die sociaal-democratische arbeidersbeweging.

Een ander opvallend kenmerk van mijn boek is het feit dat de uiterste linkervleugel van de SDAP, georganiseerd rondom het in oktober 1907 opgerichte oppositionele weekblad *De Tribune* en in februari 1909 op het buitengewoon congres van Deventer uit de partij verwijderd, niet wordt opgevat als een stelletje onhandelbare extremisten, maar als een volkomen legitieme opposant van een partijkoers die afziet van een principiële betwisting van het zich transformerende kapitalisme en daarmee op gespannen voet staat met het partijprogramma van Deventer van 1895. Verbonden met deze herinterpretatie van de positie der zogenaamde 'Tribunisten' is een uitgebreide analyse van het partijorganisatorisch functioneren dat aansluit bij het beroemde werk van Robert Michels uit 1911: *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie* en waarin de 'ijzeren wet der oligarchie' is neergelegd. Uit mijn studie van het partijorganisatorisch functioneren blijkt inderdaad, dat de door Michels beschreven machtsmechanismen - die het intern-democratisch gehalte van de beweging in hoge mate ontkrachten - in de jeugdige SDAP zeer nadrukkelijk aanwezig zijn geweest ter meerdere eer en glorie van de partijtop en ten detrimente van de marxistische oppositiestroming.

Een laatste te releveren kenmerk van mijn studie wordt gevormd door het gebruiken van en integreren binnen het gebruikte interpretatiekader van talrijke cijfermatige gegevens, die ofwel uit voorhanden archieven zijn gedestilleerd of uit eigen onderzoek zijn verworven. Bijzondere vermelding verdient in dit verband de door mij gerealiseerde reconstructie van de sociale samenstelling van de SDAP en haar verbinding met de partijtwisten. De meest opvallende conclusie bleek te zijn, dat de marxistische partijvleugel, inclusief de radicale Tribunistische opposanten, een duidelijke oververtegenwoordiging laat zien van intellectuelen en hooggeschoolde arbeiders en dat het exact deze sociale basis is die de kracht zowel als de zwakte uitmaakt van de linkervleugel van de partij. Zijn getalsmatige omvang is te gering om een beslissende machtsfactor in de SDAP te kunnen vormen, terwijl anderzijds zijn intellectuele karakter bij machte is een spectaculaire partij- en richtingenstrijd te doen ontbranden die tenslotte tot het gememoreerde 'schisma van Deventer' voert.

De hier vermelde kenmerken van mijn studie vormen het dragende theoretische, interpretatieve en empirische kader maar ze zeggen als zodanig weinig omtrent de eigenlijke inzet van de partijtegenstellingen. Ik zou ter introductie van een beknopte verhandeling hieromtrent een kort citaat aan u willen voorleggen. In een lovende bespreking van mijn dissertatie in het

septembernummer van *Socialisme en Democratie* merkt Bart Tromp ter afsluiting het volgende op. Ik citeer:

'Wat de richtingen- en partijstrijd tussen 1900 en 1909 zo fascinerend maakt, is de ernst waarmee allen aan het debat deelnamen. Van een scheiding tussen (beroeps)politici, intellectuelen en andere partijleden was geen sprake. Het publieke debat binnen de SDAP was werkelijk het platform waar over de koers en de ziel van de partij werd gesproken en besloten. Wat een verschil met de huidige Partij van de Arbeid, waar de hoogstgeplaatsten zich grotere politici achten naarmate ze beter buiten het toch al beperkte debat in de partij weten te blijven.' Einde citaat.

In deze hartekreet van wat 'een verdrukt schepsel in nood' lijkt, wordt een contrasterende verbinding gelegd tussen een glorieus verleden en een van alle glans en perspectief ontdaan heden en het geeft daarmee de tendentiële ontwikkelingsgang aan van wat ooit de socialistische arbeidersbeweging placht te heten. Er lijkt niet zozeer sprake van een 'Op naar het licht', zoals het lange tijd optimistisch in een beroemd socialistisch strijdlied heette, maar veeleer van een voortschrijdende beweging vanuit het licht naar een door duisternis gekenmerkt heden. Ofschoon in het weergegeven citaat het verleden ietwat wordt geidealiseerd - in de era van de vroege partijtwisten in de SDAP doen zich, zoals gezegd, oligarchiseringstendenties voor die een inperking impliceren van de vrije discussieruimte - toch is het ideaaltypische beeld dat hier geschetst wordt zeer zeker correct. Er gaapt inderdaad een diepe kloof tussen de hartstochtelijke discussies en polemieken van weleer en de deerniswekkende afwezigheid van een substantieel publiek debat in de huidige PvdA, expressie van de diepe crisis waarin de sociaal-democratie blijkt te verkeren en die voor elke geïnteresseerde toeschouwer moeiteloos te ontwaren valt. Zie in dit verband de electorale neergang van de sociaal-democratie die in *De Groene Amsterdammer* van de vorige week in een weinig vleiende beedspraak is betiteld als het ontredderd voortdobberende dodenschip van Wim Kok. Vermelding verdient natuurlijk ook het snijden door de Partij van de Arbeid in de WAO-uitkeringen en in andere onderdelen van de verzorgingsstaat. Het heeft toch iets navrants vandaag een prijs uitgereikt te hebben gekregen vernoemd naar een der grote architecten van de verzorgingsstaat, terwijl de prijsuitreikende instantie diezelfde verzorgingsstaat nijver aan het afbreken lijkt. Tenslotte zou ik willen wijzen op het entameren door vooraanstaande partijleden van mijns inziens suspecte beschouwingen over en politieke gedragingen jegens zogezegde illegalen, allochtonen en andere arme drommels die als uitvloeisel van de kapitalistische wereldmarktverhoudingen in nieuwe getto's worden weggedrukt.

Ik vrees dat moet worden geconcludeerd dat we geconfronteerd worden met het feit, dat de machtige beweging die ooit expressie was van het verweer van de verworpenen der aarde tegen onderdrukking en uitbuiting, is getransformeerd tot een loyaal en steeds minder kritisch bondgenoot van de vigerende machts- en eigendomsverhoudingen. Dit lijkt mij evenwel geenszins toeval en het loont de moeite in het kader van deze bijeenkomst een korte beschouwing te wijden aan historische factoren die eraan ten grondslag liggen. Wij moeten daartoe, het zal u niet verbazen, terug naar de periode tussen 1900 en 1909 die, zoals reeds vermeld, centraal staat in mijn dissertatie en die een beslissend keerpunt in de ontwikkeling van de sociaal-democratie blijkt te hebben gevormd.

De richtingen- en partijstrijd tussen 1900 en 1909 draait in de kern om de vraag welke de partijstrategie zal moeten en kunnen zijn in een maatschappij die zo weinig geëigend lijkt voor een socialistische koers. Het industriële kapitalisme is aan het begin van deze eeuw nog zwak ontwikkeld en de SDAP vindt lange tijd nauwelijks aansluiting bij het fabrieksproletariaat dat toch gezien wordt als de eigenlijke drager van de beweging. Daarnaast is er de religieuze segmentatie, verbonden met een hechte greep van godsdienstige fracties der heersende klasse op grote delen van het proletariaat. En ofschoon de marxistische oppositiestroming hoop vestigt op de komst van een socialistisch gezind proletarisch massaleger in de nabije toekomst, zijn het toch vermelde factoren van economische achterlijkheid en religieuze beheersing van de volksmassa's, die de partijkoers zullen vastleggen onder leiding van de meest indrukwekkende strateeg die de sociaal-democratie van ons land ooit heeft gekend: Pieter Jelles Troelstra. Dit betekent tezelfdertijd, dat de SDAP al in een zeer vroeg stadium van haar bestaan - en wellicht zelfs reeds vanaf haar eigenlijke conceptie ten tijde van de partijtwisten in de oude Sociaal-Democratische Bond - niet anders blijkt te zijn dan een 'burgerlijke hervormingsbeweging', die van een principiële betwisting van het veranderende kapitalisme niet wilde weten en waarbij het uiteindelijke ontstaan van de verzorgingsstaat een min of meer vanzelfsprekende konsekwentie is. Wat de beweging in feite bleek voor te staan is, en ik verwijs hierbij naar Cajo Brendels verhelderende verhandeling in het *Jaarboek 'Kritiek'* van het vorige jaar, de burgerlijke emancipatie van de arbeider: het via hogere lonen, algemeen kiesrecht, sociale voorzieningen en dergelijke formeel emanciperen van de arbeider binnen de, dankzij de strijd van de beweging, veranderde burgerlijke maatschappij, met behoud evenwel van de fundamentele tegenstelling tussen kapitaal en arbeid. Het 'sociale kapitalisme' van de verzorgingsstaat blijkt daarmee de grote triomf en prestatie van de

social-democratische beweging, met als keerzijde dat een fundamentele crisis ván deze verzorgingsstaat een ogenblikkelijk gevaar voor de sociaal-democratie inhoudt.

Ik zou de waarheid geweld aandoen de hier neergelegde these van een zeer vroege, zij het kritische, aanpassing van de SDAP aan een veranderende kapitalistische maatschappij, als een ultieme en onbetwiste waarheid te presenteren. Dit is zeker niet het geval: in talrijke historische studies wordt integendeel benadrukt dat de SDAP tot vaak decennia na het partijschisma van Deventer een echte socialistische partij gebleven is met sterke referenties aan het revolutionaire marxisme. En ook het sociaal-democratische zelfbeeld - tot uitdrukking komend in de historiografieën van Troelstra, Vliegen, Schaper en anderen - persisteert over het algemeen bij het socialistische karakter van de beweging ondanks de erkenning van aanpassingen van leer en strategie aan veranderde maatschappelijke condities. Bovendien is buitengewoon opvallend dat het terrein van de sociaal-democratische ideologie - variërend van Kautsky-aans marxisme tot gezindheidsocialisme - van de propaganda, de symbolische voorstellingen en van de rituelen, lange tijd bevolkt blijft door de gestalten van een schone socialistische toekomst. En het is ook exact het kenmerkende van dit ideologisch-symbolische universum, dat bovenvermelde historici heeft verleid tot de begrijpelijke misvatting van het ongebroken socialistische karakter van de beweging. Wat we in diepste wezen aanschouwen, is een merkwaardige discrepantie tussen de feitelijke, 'aanpassende', koers van de sociaal-democratische beweging enerzijds en een contrasterende, deze aanpassing ontkennende, ideologische voorstellingswereld van haar epigonen, waaronder historici, anderzijds. Een omvattende verklaring voor deze discrepantie is in wezen tot nog toe niet geleverd, dat lijkt me een uitdaging voor toekomstige historici, maar er worden in mijn studie wel een aantal aanzetten tot gegeven. Zie de moeizame plaatsbepaling van de SDAP binnen een verzuilend politiek en maatschappelijk bestel, die noopt tot het benadrukken van een eigen socialistische identiteit die bij machte is groepen arbeiders aan zich te binden. Daarnaast speelt het bestaan van linkse rivalen een grote rol - eerst de Sociaal-Democratische Bond, erna vanaf 1909 de Sociaal-Democratische en Communistische Partij - die de beweging dwingt tot het benadrukken van een ideologie die vermag af te rekenen met de beschuldiging van renegatendom. Van uitermate groot belang is ook een geleidelijke betekenisverschuiving van het begrip 'socialisme'. Wordt onder socialisme in de vroegste periode van de beweging verstaan de uiteindelijke creatie van een klassenloze maatschappij, naderhand wordt de term min of meer synoniem met een ethisch begrip van rechtvaardigheid en tenslotte met de notie van een soort verzorgingsstaat die

min of meer als het eindpunt van de historische ontwikkeling wordt beschouwd. En voor zover een marxistisch aandoend vocabulaire zich handhaaft wordt het ontdaan van vroegere, het kapitalisme transcenderende, connotaties.

De discrepantie tussen ideologie en feitelijkheid, tussen het benadrukken van het socialistische einddoel en de realiteit van een aanpassende partijkoers verwekt vanzelfsprekend spanningen die zich uitdrukken in diverse vormen van partijstrijd en partijdiscussie. De historische tendens is evenwel onmiskenbaar de, weliswaar trage en vaak intern contradictoire, maar onstuitbare aanpassing van de ideologische 'bovenbouw' bij de partijstrategische 'onderbouw'. We zien dit weerspiegeld in de vele partijprogramma's van SDAP en PvdA die een, historisch gezien, vermindere radicalisme van de beweging hebben betekend. We treffen het tevens aan in de betekenisverschuivingen en tenslotte het geheel verdwijnen van ooit geheiligde begrippen van de arbeidersbeweging, zoals socialisme, klassenstrijd, uitbuiting, terwijl een omvattend begrip als 'kapitalisme' in het vocabulaire van de moderne sociaal-democraat vervangen is door versluierende terminologieën als rechtsstaat, parlementaire democratie of verzorgingsstaat die de indruk wekken dat van uitbuiting of klassenstructuur niet langer meer gesproken zou mogen worden. Het meest hardnekkig handhaaft zich nog de wereld der rituelen en vooral die van de symbolen, zoals het zingen van de 'Internationale' en het gebruik van de kleur rood. Pas in onze dagen heeft de Partij van de Arbeid, in electorale doodsnood verkerend, tenslotte afgerekend met de geheiligde relikwieën van een beweging, die in werkelijkheid sinds jaar en dag de hare niet meer was. Wat rest is een omhelzing van de kapitalistische markt, die steeds minder kritisch als panacee voor alle kwalen wordt voorgesteld en waarbij de technocratische 'nieuw-flinksheid' van het moderne yuppie-dom de dragende basis van de beweging lijkt te gaan vormen die, mede om deze reden, elk contact met haar vroegere achterban verliest of al verloren heeft.

Dit lijkt mij geen goede zaak en ik verstout mij in dit verband instemmend de woorden van de conservatieve liberaal Jacques van Doorn aan te halen, die in zijn Burgerzaallezing van 16 maart van het vorig jaar over de huidige sociaal-democratie het volgende opmerkte. Ik citeer:

'Het is zaak dat zij niet haar eigen tradities te grabbel gooit. Er is geen naargeestiger schouwspel dan het huidige commercie-vriendelijke geflikflooi in politieke kringen die nog kort geleden bol stonden van socialistische retoriek'. Einde citaat.

En ik zou er persoonlijk aan willen toevoegen, dat de geforceerde breuk met het eigen sociaal-democratische verleden, zodanige proporties heeft aangenomen,

dat de ondergang van de sociaal-democratische beweging een reële historische mogelijkheid geworden is. Zonder een kritische distantie jegens de evidente nadelen van een steeds brutaler marktlogica die alle levensterreinen doordrenkt en misvormt zal de beweging ten dode opgeschreven zijn. En het verzet tegen deze overmachtige marktlogica kan slechts gevonden worden door aan te sluiten bij de historische wortels van de sociaal-democratie, die momenteel zo wreed worden doorgesneden. Historici van de arbeidersbeweging hebben de heilige opdracht deze historische wortels en de eruit voortspruitende ontwikkelingslijnen te traceren en analyseren opdat de linkse beweging van vandaag niet stuurloos zal verdwalen op de wijde kapitalistische oceaan. Het is ook in die geest, dat ik de 'Willem Drees-beurs' met dankbaarheid en als stimulans voor verder historisch onderzoek vandaag in ontvangst heb mogen nemen.

Ik dank u voor uw aandacht.